

BAŞVEKİL İSMET PAŞA'NIN İTALYA SEYAHATI

Mevlüt Çelebi*

Özet

Milli Mücadele döneminde Anadolu milliyetçilerini destekleyen İtalya, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra yeni Türk devleti için büyük bir tehlike olmuştur. Bunun temel nedeni, Faşist İtalya'nın yayılcı siyasetidir. Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğunu ileri süren İtalya, geçmişte Roma İmparatorluğu'nun egemen olduğu bölgelere sahip olmak istemiştir. Bu siyasetin uzantısı olarak Anadolu topraklarında da hak iddia etmiştir. 1931'de karar verilen Türkiye Başvekili İsmet Paşa'nın İtalya seyahati 1932'de yapıldı. Bu gezi Türk ve İtalyan kamuoyunun yanı sıra dünya kamuoyunda da yankılar meydana getirdi.

Anahtar Kelimeler: *İsmet Paşa, İtalya, Mussolini, Roma, Türkiye-İtalya İlişkileri, İsmet İnönü.*

Abstract

Visit of Prime Minister Ismet Pasha to Italy

Italy aided to Anatolian nationalists during of Turkish Independence War. After Lausanne Treaty Italy was a great threat. Because of expansion policy of Italy, Italy wanted get hold of Roman Empire's regions. Anatolia was a region of Roman Empire and in this connection Italy wanted gets hold of Anatolia. Turkey and Italy had decision in 1931 to Visit of Ismet Pasha in Italy. This visit echoed in the world public opinion besides Turkish and Italian public opinion.

Key-words: *Ismet Pasha, Italy, Mussolini, Rome, Turkey and Italy Relationship, İsmet İnönü.*

Giriş

1919-1922 arasında Anadolu'da; teoride “düşman”, pratikte “dost” olarak bulunan İtalya; Lozan barış Antlaşması'nın tasdik eden ilk Avrupa devleti olarak Türklerin takdirini kazanmıştı.¹ Barış döneminde de iki ülke arasındaki

* Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova-İZMİR.

¹ Bu dönemdeki Türk-İtalyan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Çelebi 2002.

ilişkilerin dostane bir çizgi takip etmemesi için görünürde hiçbir sebep yoktu. Ne var ki; Lozan'dan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler, İtalya'nın yayılmacı siyaseti nedeniyle bozulmuştur. Öyle ki, Türkiye, yeni başkentini seçerken bile İtalya faktörünü dikkate almak zorunda kalmıştır.² İtalya'da Benito Mussolini liderliğinde iktidara gelen Faşistler, halklarına yeni bir umut vermek istemişlerdir. Bu dönemde Faşistlerin, Romalıların "*mare nostrum*" (Bizim Deniz) dedikleri Akdeniz bölgesinde hak iddia etme tutkusu bütün İtalyan politikasını etkilemiştir.³

Türkiye ile İtalya arasında ilk kriz; İtalyanların 1924'ün Mayıs ayının sonlarında Rodos adasındaki askeri birliklerini 2-3 alaylık kuvvetle takviye etmeleriyle yaşanmıştır. 1 Haziran 1924 günü Türkiye, İtalyanların bir haftadan beri Rodos'a asker yığıldıkları ve Antalya ile Kuşadası gibi geçmişte işgal altında tuttukları sahillerimizde keşif yaptıkları haberleriyle çalkalanmıştır. Türk kamuoyu 4-5 gün her an İtalya'dan sahillerine bir saldırı gelebileceği ihtimaliyle ayaklanmıştı. Bakanlar Kurulu sık sık Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanarak alınacak önlemleri görüşmüş, ordu teyakkuza geçirilmiştir. Heyecanlı bekleyiş, Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suat Bey'in (Davaz) 3 Haziran'da Mussolini ile yaptığı görüşmede İtalya başbakanının; İtalya'nın Türkiye aleyhinde askeri hazırlık yapmadığını söyleyerek İtalya'nın Türkiye hakkında dostane duygular beslediğine dair kesin güvence verdiğini⁴ bildirmesiyle sona ermiştir.

Aslında Rodos'taki bu gövde gösterisi, İtalya'nın Türkiye sahillerine bir asker ihracının provası idi. Bir İtalyan tarihçinin iddiasına göre, 1924 Haziranında Mussolini, Savaş Bakanı di Giorgio'yu Türkiye'nin askerî bakımdan işgalini içeren bir planı incelemekle görevlendirmiştir. Bu plan Aralık ayında hazır olmakla birlikte, ülke içinden ve uluslararası câmiadan gelecek tepkilerden çekinen Mussolini, bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁵ Ne var ki bu girişim Türkiye'ye özellikle Musul konusunda büyük zararlar vermiştir.

İki ülke arasında derin bir güvensizliğin yaşandığı Haziran 1926'da Mussolini, İstanbul'da Fransızca olarak çıkan *L'Akcham* gazetesine bir demeç

² Dönemin önde gelen hâriciyecilerinden Aptülâhat Akşin, Atatürk'ün değişmez Hâriciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'tan duyduklarını kitabında yazmıştır. Aras'ın söylediklerine göre; Ankara'nın başkent olarak seçilmesinin sebeplerinden biri de, 12 Ada'daki üslerinden kalkacak bir İtalyan uçağının yüklü olarak, Ankara'ya geliş ve dönüş yapamayacağını hesap edilmiş olması idi. Akşin 1991, 218.

³ Rainero 1983, 122.

⁴ *Tanin*, 5 Haziran 1924, 1.

⁵ Rainero 1983, 125.

vermiştir. Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkileri “mükemmel” olarak değerlendiren Mussolini, Mustafa Kemal Paşa hakkında da şunları söylemiştir:

*“Gazi'yi azim ve irade sahibi ve faaliyetler adamı olarak tanıyorum. Kendisi, memleketinin istiklâl kahramanıdır. Yalnız bu sıfatı bile kendisini muazzam tarihin ön safına koyar. Esasen, ben umumiyetle, kuvvetli hükümetleri, omuzlarına mesuliyet yüklemesini bilen hükümetleri severim.”*⁶

Mussolini'nin bu konuşması, Türk basını tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bundan sonraki dönemde İtalyan hükümetleri, Türkiye-İtalya-Yunanistan arasında bir ittifak yapmak için uğraşmıştır. İtalya bu şekilde, Doğu Akdeniz'de kendi liderliğinde oluşturulacak bir ittifakla, bölgeyi diğer ülkelere kapatarak kendi egemenlik alanı içine almak istemiştir. İtalya'daki bu politika değişikliği kendisi için istenilen sonucu vermemişse de, Türkiye ile ilişkilerinin normalleşmesi yönünde önemli bir gelişme olmuştur. 1927, Türk-İtalyan ilişkilerinin göreceli olarak düzelmeye başladığı yıl olmuştur. Türkiye'nin Roma Büyükelçisi Suat Bey'in, 6 Ocak 1927'de Mussolini ile yaptığı görüşmede Türk-İtalyan ilişkilerinin dostane bir anlayışla geliştirilmesine karar verilmiştir.⁷

Silahsızlanma konferansına katılmak için Cenevre'ye giden Hâriciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, 2 Nisan 1928 günü Milano'ya gelmiş ve ertesi günü Mussolini ile bir görüşme yapmıştır. Milano Mülâkatı olarak bilinen bu görüşmede; imzalanacak dostluk ve saldırmazlık antlaşmasının maddeleri müzakere edilmiştir.⁸

Müzakereleri Ankara'da devam eden Türkiye-İtalya Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Çözüm Antlaşması 30 Mayıs 1928 günü Roma'da imzalanmıştır. İtalya adına Başbakan ve Dışişleri Bakanı Benito Mussolini'nin, Türkiye adına Roma Büyükelçisi Suat Bey'in imzaladıkları antlaşma; 5 maddelik bir metinden ve 9 maddelik bir protokolden meydana gelmiştir. Antlaşmaya göre; iki taraf da, birbirlerine karşı hiçbir siyasi ve iktisadî anlaşmaya katılmayacaklar, iki taraftan birisi saldırıya uğrarsa, diğer taraf tarafsız kalacak, iki ülke arasında ortaya çıkacak sorunlar diplomasi yoluyla çözümlenecek, bu yöntem başarısız kalırsa yargı yoluna gidilecektir.⁹

⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Haziran 1926, 1; *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1926, 2; *Vakit*, 30 Haziran 1926, 5; *İkdam*, 30 Haziran 1926, 2.

⁷ *İkdam*, 9 Kânun-ı sâni 1927, 1.

⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Nisan 1928, 1, *Vakit*, 13 Nisan 1928, 5.

⁹ Antlaşmanın tam metni için bakınız: *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1928, 1-2; *Milliyet*, 3 Haziran 1928, 2; *Vakit*, 3 Haziran 1928, 6; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Haziran 1928, 1-2; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası* 1929, 16-18; *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin*

Bundan bir süre sonra, iki dünya savaşı arası dönemde İtalya'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen en üst düzeydeki resmi ziyaret yapılmıştır. İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dino Grandi, 16 Aralık 1928 günü İstanbul'a gelmiştir. Grandi, Ankara'ya gitmiş ve 19 Aralık'ta Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından da kabul edilmiştir.

I- Seyahat Hazırlıkları

Elimizdeki bilgilere göre İsmet Paşa'nın İtalya'ya resmi bir seyahat yapması Eylül 1931'de kamuoyuna yansımıştır. Yeni Gün ve Milliyet gazeteleri 24 Eylül 1931'de verdikleri haberleriyle, bizim tespitlerimize göre seyahat haberini kamuoyuna duyuran ilk gazeteler olmuşlardır. Yeni Gün gazetesi seyahati şu şekilde duyurmuştur:

“Başvekilimizin Roma'ya dâvet edildiği haber alınmıştır. Atina ve Peşte seyahatlerinin ikmalinden bir müddet sonra İsmet Paşa Tefik Rüştü Bey'le beraber İtalya başkentine giderek M. Mussolini ve Grandi ile görüşecek ve birkaç gün Roma'da misafir kalarak temaslarda bulunacaklardır. Bu itibarla Peşte seyahati yapılırken Venedik'te İtalyan ricaliyle icrası mevzu bahis mülâkat yapılmayacaktır.”¹⁰

Milliyet gazetesinin seyahatle ilgili ilk haberi de şu şekildedir:

“Başvekilimiz Roma'ya dâvet edildi. Başvekilimiz ile Hariciye Vekilimiz Roma'ya dâvet edilmişlerdir. Bu itibarla ileride bir Roma seyahati tertip edilecektir. Roma'ya gidileceği için bu defa Venedik'te İtalyan ricali ile yapılması mevzu bahis mülâkatların ertelenmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu takdirde başvekilimizle İtalya siyasi ricali arasında mülâkatlar Roma'da icra edilecektir.”¹¹

İtalya Başbakanı Benito Mussolini'nin Ankara'daki elçiliği vasıtasıyla İsmet Paşa'yı Roma'yı ziyaret etmesi için yapılan teklifin kabul edildiği, 30 Ekim 1931 günü kamuoyuna resmen açıklanmıştır.¹² Bundan kısa bir süre sonra Ankara'daki İtalya büyükelçiliği ile Türk Hükümeti ve Roma'daki Türkiye Büyükelçiliği ile İtalya Hükümeti arasında seyahatin tarihi ve programın tespiti

İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), 279-284; *Atatürk'ün Millî Dış Politikası* 1981, 212-21
Belge:28 ve 446-41, Belge: 81; Soysal 1983, 335-339.

¹⁰ Bir İzmir gazetesi olan Anadolu da, 25 Eylül 1931 tarihli sayısında konu hakkında şu bilgiyi vermiştir: “İtalyanlar, İsmet Paşa ile Hâriciye Vekili Tefik Rüştü Bey'i İtalya'ya dâvet etmişlerdir. Verilen cevapta uygun bir zamanda ziyaretin gerçekleştirileceği bildirilmiştir.”

¹¹ *Milliyet*, 24 Eylül 1931, 1,6.

¹² *Vakit*, 31 Teşrin-i evvel 1931, 1; *Milliyet*, 31 Teşrin-i evvel 1931, 1.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

konusunda çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Ankara Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığı'na Büyükelçi Barone Aloisi imzasıyla 2 Kasım 1931 tarihinde gönderilen telgraf, seyahat hakkında açıklayıcı bilgi vermektedir. İtalya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde seyahat hakkında rastladığımız ilk belge olan telgraf aşağıdadır:

“Konu: İsmet Paşa'nın Roma Seyahati.

Zât-ı âlilerinin talimatınız uyarınca İtalya'dan dönünce, İsmet Paşa'nın Roma seyahati meselesini, daha önce tespit ettiğimiz şekilde, bura hükümetiyle yeniden ele aldım. Kararlaştırdığımız gibi Türk Başbakanını, İtalya hükümet başkanıyla Venedik'te buluşmaya zorlamayı deneyebildim. Aksi halde, zat-ı âlilerinin bana söylediği Roma'ya gelmesi fikrinde ısrarı sadece ikna edici değil aynı zamanda takdir ediciydi. Öte yandan Sovyet Hükümeti'nin Türkiye Başbakanını benzer bir ziyaret için Moskova'ya dâvet ettiğini biliyordum. Bundan dolayı, Türkiye Dışişleri Bakanı'na, Kraliyet Hükümetinin, İsmet Paşa'nın Roma'yı ziyaret etmesini memnuniyetle kabul ettiğini söylediğim zaman bana, iltifatlarda bulunurken derhal daha önce de tanık olduğum şekilde, ziyaretin iade edilip edilmeyeceğini sordu.

Prensip itibarıyla seyahatin iade edilebileceğini fakat Hükümet Başkanı Hazretlerinin yoğunluğu ve benzer bir seyahati Berlin'e gerçekleştireceği için tarihinin kesin olarak bilinemeyeceği cevabını verdim. Şahsen; Ankara'ya dâvet edilmesi halinde İtalya Başbakanının müsait olacağı ilk zamanda Türk başkentini ziyaret edebileceğini sandığımı söyledim. Tevfik Rüştü Bey, hemen iade etmesinin şart olmadığını, ne zaman müsait olursa o zaman da olsa, iade etmesi şartıyla, Türk devlet adamlarını ziyarete gelmesinin büyük bir memnuniyet ve onur yaratacağı cevabını verdi.

Bugün yeniden görüştüğüm Dışişleri Bakanı, gazetelerde yer alan haberleri okuyup okumadığımı sordu ve gazetelerdeki gibi, ziyaretin iade edilip edilmeyeceğini öğrenmek istedi. Kendisine bu fırsattan faydalanarak, daha önce de tekrarladığım gibi, İtalya Hükümet Başkanı Hazretlerinin, Ankara'yı ziyaret ederek, İsmet Paşa'nın Roma seyahatini iade edip etmeyeceği konusunda garanti veremeyeceğimi söyledim. Bakan, görüşlerini tekrar ederek, vakti olduğu zaman, İtalya Başbakanının geziyi iade etmesinin temel fikirleri olduğunu tekrarladı. Türkiye Başbakanı, nisanın ikinci yarısında Moskova'ya gideceği için Ankara'ya döner dönmez,

mayısın ilk yarısında Roma'ya yapacağı tarihi ziyaretin Kraliyet Hükümetini memnun edeceğini ekledim."¹³

İtalya Dışişleri Bakanlığı'ndan Büyükelçiliğe 26 Ocak 1932'de verilen cevapta; ziyaretin Mayısın ilk yarısında gerçekleştirilmesinin Mussolini tarafından uygun bulunduğu bildirilmiştir. Türk tarafının ısrarla üzerinde durduğu, İsmet Paşa'nın ziyaretinin Mussolini tarafından iade edilmesi talebi de İtalya başbakanı tarafından kabul edilmiştir.¹⁴

Seyahat hakkında diplomatik süreç işler, görüşmeler yapılırken bundan sonraki dönemde; başta ziyaret tarihinin tespit edilmesi olmak üzere iki ülkede de yoğun bir hazırlık dönemi yaşanmıştır. Hazırlıklar yapılırken, iki ülke diplomatları da bir araya geldiklerinde seyahat hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Büyükelçi Aloisi, Türkiye Hâriciye Vekili ile görüştüktan sonra 11 Nisan 1932'de bakanlığına seyahatin ana hatları hakkında bilgi vermiştir. Görüşmede Tevfik Rüştü Bey, İtalya Büyükelçisine, Türkiye Bakanlar Kurulu'nun, başbakanın resmi Roma seyahatinin başlangıcı olarak 22 Mayıs gününü tespit ettiğini bildirdi. Seyahatin Brindisi'ye gidiş ve dönüşünün İtalyan denizcilik şirketi Lloyd Triestino şirketinin vapurlarıyla yapılmasında da anlaşıldı. Görüşmeye göre Türk heyeti Roma'da 4 gün kadar kalacaktı. Seyahatin esas amacı; Türkiye-İtalya ilişkilerini geliştirmek ve süresi bitmek üzere olan Türkiye-İtalya Dostluk Antlaşmasının süresini uzatmaktı. İtalya Büyükelçisinin yorumuna göre bu seyahatin bir diğer anlamı da, Roma-Moskova-Ankara arasındaki işbirliğini göstermektir.¹⁵

II-Seyahat Programı

İki ülke arasında yapılan görüşmelerden ve seyahat tarihinin tespitinin ardından programın oluşturulması ile seyahate kimlerin katılacağı yönünde çalışmalara başlanmıştır. Program ve geziye katılacakların isimleri hakkında basında bir takım spekülasyonlar yapılmadan önce, resmi olarak hükümetler arasında görüşmeler de devam ediyordu. Aloisi'den Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 30 Nisan 1932 tarihli yazıda, Türk heyetinin 22 Mayıs Pazar günü Lloyd Triestino şirketinin bir gemisiyle İstanbul'dan hareket edip 24 Mayıs Salı günü Brindisi'de olacağı bildirilmiştir. Brindisi'ye varış saati olarak sabah 11'e doğru öngörülmeyle birlikte, Korint Boğazı onarımında olduğu için vapurun varışının birkaç saat gecikebileceği belirtilmiştir. Roma'ya 25 Mayıs sabahı

¹³ *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici, (ASDMAE-AP), 1931-1945, Busta: 4-1.*

¹⁴ *ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta:4-1.*

¹⁵ *ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta:4-1.*

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

varılacağını bildiren Aloisi, bakanlığına; bir askeri ve deniz ataşesini İsmet Paşa'nın Roma seyahatine eşlik etmesini teklif etmiştir.¹⁶

İtalya tarafında bunlar olurken Türk hükümeti ile Roma Büyükelçiliği de program ve heyette kimlerin yer alacağı konusunda görüş alış verişinde bulunmuşlardı. Roma'dan 6 Mayıs 1932'de "Gayet aceledir" notuyla Hariciye Vekaleti'ne Büyükelçi Hüseyin Suat Davaz tarafından aşağıdaki yazı gönderilmiştir:

"Başvekil Paşa Hazretler ile Hariciye Vekil Beyefendi'nin Roma'yı ziyaretleri münasebetiyle tertibi tasarlanan programın ana hatları hakkında Hariciye Nezareti'nden aldığım b ilgiler aşağıda arz olunur:

24 Mayıs sabahı Brindizi'ye varış.

Teşrifat Genel Müdürü, Mösyö Mussolini adına karşılayacaktır. Mösyö Mussolini hususi trenlerini Başvekil Paşa Hazretleri ile Hariciye Vekili Beyefendi'nin emirlerine tahsis eylemiştir. Hususi trenin Brindizi'den hareketi Başvekil Paşa Hazretleri'nin emirlerine bırakılmıştır.

25 Mayıs Sabahı Roma'ya varış.

İtalya Kralı Hazretleri tarafından öğle ziyafeti.

Akşamı serbest bırakılmıştır.

26 Mayıs: Mösyö Mussolini'nin öğle ziyafeti. İrade ve tensip buyurulduğu takdirde bu akşamın elçiliğimizde mukabil akşam yemeği tasarlanmaktadır.

27 Mayıs: Mösyö Grandi tarafından akşam ziyafeti.¹⁷

Tevfik Rüştü Bey imzasıyla Büyükelçiliğe 14 Mayıs günü verilen cevapta programın uygun olduğu bildirilmiştir.¹⁸

Bütün bunlardan sonra aşağıdaki seyahat programı İtalya Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp basılmıştır.¹⁹

¹⁶ ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta: 4-1.

¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, Kutu, 181, Dosya.1.

¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, Kutu, 181, Dosya.1.

¹⁹ *Visita in Italia S.E. Ismet Pascià Presidente del Consiglio della Repubblica Turca (24-30 Maggio 1932)* 1932.

Mevlüt Çelebi

Dışişleri Bakanlığı Merasim Bürosu.

Türk Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa Hazretleri'nin İtalya'yı Ziyareti

24 Mayıs (Salı)

Saat	Ziyaret
16	Tevere Gemisiyle Brindisi'ye varış.
17	Bari'ye varış (Limanı, Doğu Fuarı'nı, İtalya Çimento Fabrikası'nı ve şehri ziyaret.)
20	Vali Hazretlerinin akşam yemeği
22, 30	Bari'den hareket. (Başbakanlık treniyle)

25 Mayıs (Çarşamba)

Saat	Ziyaret
9, 30	Roma'ya varış. Hükümet Başkanı, misafirlerini istasyonda karşılayacaklar. Kraliyet Hükümeti misafirlerinin Grand Hotel'de misafir edilmesi.
10,45	Pantheon'un ve Meçhul Asker anıtının ziyareti.
11,30	Krallığın vereceği kahvaltı.
13	Başbakanlık Basın Bürosu Başkanlığı'nın Valadier Gazinosu'nda Türk temsilcilere kahvaltısı.
17	Hükümet Başkanı Hazretlerinin huzuruna kabul.
20	Hükümet Başkanın iade-i ziyareti. Akşam yemeği.

26 Mayıs (Perşembe)

Saat	Ziyaret
9,30	Tarım Makineleri ve Bahçivanlık Sergisini ziyaret. Şehir gezisi.
13	Dışişleri Bakanlığı'nın Borghese Müzesi'ndeki kahvaltısı.
16	Boş vakit geçirilmesi.
18	Aloisi Köşkünde çay.
20,30	Hükümet Başkanı Hazretlerinin Excelsior Oteli'nde akşam yemeği.

27 Mayıs (Cuma)

Saat	Ziyaret
9,30	Bonifische Köprüsü'nü ziyaret etmek üzere hareket edilmesi.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

12,30	Fogliano'da kahvaltı.
17,30	Millet Meclisi'nde resepsiyon.
20,30	İsmet Paşa Hazretlerinin Türkiye Büyükelçiliğinde vereceği akşam yemeği.
22,30	Türkiye Büyükelçiliği'nde resepsiyon.

28 Mayıs (Cumartesi)

Saat	Ziyaret
9,30	Garnizon kışlarının ziyaret edilmesi. (Saat: 9,30: Macao Kışlası: 2. Piyade Alayına bağlı birliklerin manevraları; saat:11 2. Muhafız Alayı Kışlası, saat 11.45 Kraliyet Jandarma Kışlası) Uluslar arası Ziraat Enstitüsü'nün ziyaret edilmesi.
13,15	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Büyükelçisi'nin kahvaltısı.
17	Senatoda resepsiyon.
20,30	Uluslararası Ziraat Enstitüsü Başkanı'nun Russia Oteli'nde akşam yemeği.

29 Mayıs (Pazar)

Saat	Ziyaret
9,30	Mussolini Kışlası'nın ziyaret edilmesi.
10,30	Farnesina'daki Gençlik Teşkilatlarının ziyareti. (Renato Ricci Hazretleri, misafirleri kabul ve rehberlik edecek)
13	Ostia'da Vali tarafından kahvaltı verilmesi.
13	Bodrero Hazretleri tarafından Satranç Derneği'nde, heyetteki Türk milletvekillerine kahvaltı verilmesi.
17,30	Campidoglio'da resepsiyon.
22,30	Roma'dan hareket

30 Mayıs (Pazartesi)

Saat	Ziyaret
11	Brindisi'ye varış. Brindisi Valisinin kahvaltısı.
15	Tevere vapuruyla Brindisi'den hareket.

III- İsmet Paşa ve Türk Heyetinin İstanbul'dan Hareketi

Yapılan program gereği, İsmet Paşa ve heyetini İtalya'ya Lloyd Triestino şirketinin Tevere vapuru götürecekti. Vapurda, Paşa'ya mihmandarlık yapmak üzere hükümet tarafından görevlendirilen ve bir albayın komutasında 7 subaydan oluşan bir heyet bulunmaktaydı. Vapurun, heyet için görevlendirdiği kişiler, göğüslerinde Türk ve İtalyan bayraklarını gösteren rozetler taşıdılar.²⁰

İsmet Paşa beraberinde eşi Mevhibe Hanım ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beyin eşi ve kızı Emel Hanım ve heyetin diğer üyeleri 21 Mayıs akşamı trenle Ankara'dan İstanbul'a hareket etmişlerdir. Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Paşa (Özalp), İsmet Paşa'yı Etimesgut'a kadar uğurladılar.²¹ Başvekil İsmet Paşa, İtalya seyahatine iştirak edecek kişilerle birlikte 22 Mayıs sabahı İstanbul'a gelmiştir. Haydarpaşa garında törenle karşılanan İsmet Paşa ve heyeti doğrudan Tevere vapuruna geçmişlerdir. Türk ve İtalyan bayraklarıyla süslenen vapura gelişinde Paşa, İtalya'dan mihmandar olarak gönderilen Albay Soletti ile maiyeti tarafından karşılandılar.²²

İsmet Paşa ile İtalya'ya giden heyette şu kişiler yer almıştır: Başvekil İsmet Paşa ve eşi, Tevfik Rüştü Bey ve kızı Emel, Cumhuriyet Halk Partisi Genel sekreteri Recep, Meclis Parti Grubu Reisi Ali, Aydın Mebusu Reşit Galip, Erzurum Mebusu Saffet, Bolu Mebusu Falih Rıfki, Mardin Mebusu Yakup Kadri, Vakit Başyazarı ve Artvin Mebusu Mehmet Âsım, Siirt Mebusu Mahmut, Ruşen Eşref, Yunus Nâdi, Başvekalet Hususi Kalem Müdürü Vedat, Hariciye Vekaleti Hususi Kalem Müdürü Aziz. Yeni Roma Elçisi Vâsıf Bey.²³

²⁰ *Vakit*, 22 Mayıs 1932, 1-2

²¹ *Vakit*, 22 Mayıs 1932, 1-2; *Milliyet*, 22 Mayıs 1932, 1; *Son Posta*, 22 Mayıs 1932, 1.

²² "İsmet Paşa Dün İtalya'ya Gitti", *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1932, 1,4; "Kemalist Türkiye'den Dost Roma'ya", *Milliyet*, 23 Mayıs 1932, 1,4; *Vakit*, 23 Mayıs 1932, 1,5; *Son Posta*, 23 Mayıs 1932, 1; *Akşam*, 23 Mayıs 1932, 1-2.

²³ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1932, 4; *Vakit*, 23 Mayıs 1932, 5; *Akşam*, 22 Mayıs 1932, 2. (*Visita in Italia S.E. İsmet Pascià Presidente del Consiglio della Repubblica Turca, (24-30 Maggio 1932)*, s.4. Burada heyete ek olarak Sekreter olarak Selim Rauf Bey'in ismi de geçmektedir. Heyette kimlerin yer alacağı hakkındaki ayrıntılı bir liste, Roma Büyükelçiliği'ne 16 Mayıs günü gönderilen yazıda bulunmaktadır. Daha geniş olan bu listeye göre İtalya'ya gidecek heyette şu kişiler yer alacaktır: 1-İsmet Paşa, 2- Eşleri hanımefendi, 3- Özel Kalem Müdürü Vedat Bey. 4- Dahiliye Nezareti Müsteşarı Kâşif Efendi, 5- Hizmetçi Fatma Hanım, 6- Tevfik Rüştü Bey, 7- Eşleri Hanımefendi. 8- Kızı Emel Hanımefendi. 9- Genel Müdür Cevat Bey, 10- Kemal Aziz Bey, 11- Bir katip, 12- Şoför Sadık Efendi, 13- Recep Bey, 14- Ali Bey, 15- Saffet Bey, Erzincan, 16- Reşit Galip Bey, Aydın, 7- Mahmut Bey, Siirt. 18- Mehmet Asım Bey, Artvin, 19-Yunus Nadi Bey, Muğla, 20- Falih Rıfki Bey, Bolu, 21- Ruşen Eşref Bey, 22- Yakup Kadri Bey, Manisa, 23- Nevzat Bey, Ankara Valisi. *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi*, Kutu, 181, Dosya.1.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

İsmet Paşa ile birlikte İtalya'ya giden heyette yer alan milletvekili ve aynı zamanda gazeteci olan Türk yetkililer de gezi hakkında görüşlerini yazmışlardır. Bunlardan birisi olan Siirt Milletvekili Mahmut (Soydan) yazısında şu görüşleri dile getirmiştir:

“Başvekil İsmet Paşa, bugün İtalya'ya gidiyor. Muhterem İsmet Paşa'nın; Rusya'dan olduğu gibi İtalya'dan da aynı derecede kuvvetli bir dostluk ve sevgi hatıralarıyla döne edeceğini umuyoruz. Bu ümit; yalnız hissi bir nikbinlikten gelmiyor. Bunu ilham eden âmiller, İtalya'nın hakiki menfaatleri, devleti idare edenlerin isabetli görüşü, bütün iktidarı elinde tutan büyük hükümet şefinin zeka ve iradesidir.”²⁴

Gazetecilerin yaptığı değerlendirmelere bir örnek de Vakit gazetesi Başyazarı Mehmet Âsım'ın yazısıdır:

“Bu seyahate saik olan sebep mâlumdur: İşte bugün yapılan bu seyahat, geçen sene tehir edilmiş olan o ziyaret-i resmidir. Türk Hükümeti Reisinin, Roma seyahatinde iki memleketi birbirine bağlayan samimi dostluk hisleri üstünde mutlaka başka bir sebep aramak lâzımsa, bunu inkılâpçı Türkiye'nin Cumhuriyet evlatları tarafından gene inkılâpçı İtalya'nın kuvvetli reisine karşı öteden beri beslenmekte olan sâmimi bir hürmet eseri olarak gösterebiliriz.”²⁵

IV- İsmet Paşa İtalya'da

22 Mayıs günü İstanbul limanından hareket eden Tevere vapuru, güneş batarken Çanakkale'den geçti. Çanakkaleliler motor ve sandallarla başvekilî selamlamaya çıkmışlardı. İsmet Paşa, vapurun güvertesinde Çanakkalelilere mendil sallayarak karşılık verdi.²⁶ Çanakkale'den sonra, 23 Mayıs sabahı Yunanistan'ın Pire limanına varılarak demirlendi. Yunanistan Dışişleri Bakanı Mihalakopulos ile Başbakanlık Parlamento Müsteşarı ve bazı dışişleri bakanlığı mensupları vapura çıktılar. Yunanistan'ın eski Başbakanı Eleftherios Venizelos'un hasta olduğunun öğrenilmesi üzerine İsmet Paşa ile Tefvik Rüştü Bey, Venizelos'u ziyaret için Atina'ya gitmeye karar verdiler. Venizelos'u ziyaret esnasında Yunan Cumhurbaşkanı Zaimis de gelerek görüşmelere katılmıştır.²⁷

²⁴ Siirt Mebusu Mahmut, “İtalya'ya Giderken”, *Milliyet*, 22 Mayıs 1932, 1.

²⁵ Mehmet Âsım, “İsmet Paşa'nın Roma Seyahati”, *Vakit*, 22 Mayıs 1932, 1-2.

²⁶ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1932, 4.

²⁷ *Vakit*, 24, 27 Mayıs 1932, 1; *Son Posta*, 24 Mayıs 1932, 1,8; *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1932. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1932, 1; *Akşam*, 24 Mayıs 1932, 2.

Mevlüt Çelebi

Tekrar yola çıkan Türk heyetinin başkanı İsmet Paşa İtalya karasularına girdikten sonra vapurda şu açıklamayı yapmıştır:

“Roma ziyaretimin gâyesi, iki millet arasındaki dostluğun bir göstergesi ve idarecilerle yakından görüşmektir. Faşizmin büyük reisinin gerçekleştirdiği başarıları görmek bana zevk verir. Mussolini'nin hâtrasını Lozan'dan beri saklarım. İki memleketin dostluk münasebetlerinde idarecilerin karşılıklı güveni en büyük etkindir. İtalyan-Türk dostluğu bu tecrübeyi geçirdi. Siyasetimizin bir hususiyeti var: Kurulan her dostluk bizindir; aziz olarak muhafaza olunur. Türk-İtalyan dostluğu bu zihniyetle telif edilebiliyor. Bakış açılarında tam bir mutabakat var.”²⁸

Türk heyetinin taşıyan Tevere vapuru 24 Mayıs sabahı saat 04.00 de Brindisi'ye varmıştır. İsmet Paşa ve maiyetindeki heyet, İtalya'ya ayak bastıkları Brindisi'de büyük bir tezahüratla karşılanmıştır. Gemi daha çok uzakta iken, Brindisi'den havalanan uçaklar tarafından karşılanmıştır. Limanda vapurun etrafını motor ve istimbotlar almıştı, rıhtımda büyük bir kalabalık, asker ve polis müfrezeleri duruyor, bando İstiklâl Marşı'nı çalıyordu. Brindisi valisi ile Roma'dan gelen bir heyet hemen vapura giderek İsmet Paşa'ya ve Tevfik Rüştü Bey'e “hoş geldiniz” dediler. Türk heyeti karaya çıkarak vilayet ve belediyeyi ziyaret etti.²⁹ Şehirde otomobil gezintisi yapıldıktan sonra Brindisi valisi tarafından Türk heyeti şerefine bir çay ziyafeti verildi. Çay ziyafetinden sonra İsmet Paşa, İtalya Başbakanlığına ait özel bir Bari'ye hareket etti. Burada vali ile askeri ve mülki hükümet ve Faşist Partisi erkânı taraflarından karşılanan Türkiye Başvekili, şehri ve Doğu Panayırını gezdi. İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey, valinin şereflerine verdiği ziyafette bulunduktan sonra, saat 22.30'da Roma'ya doğru hareket etmişlerdir.³⁰

Türkiye Cumhuriyeti Başvekili İsmet Paşa ve Türk heyeti, 25 Mayıs 1932 sabahı saat 09.30'da Roma'ya varmışlardır. Türk heyeti İtalya Başbakanı Benito Mussolini ve Dışişleri Bakanı Dino Grandi tarafından istasyonda karşılanmışlardır. İsmet Paşa trenden iner inmez Mussolini tarafından çok hararetli bir suretle karşılanmıştır. Karşılama; İtalyan bakanların büyük çoğunluğunun yanı sıra İtalya Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarları, Roma Valisi, Faşist Parti Genel Sekreteri ve Türkiye'nin Roma Büyükelçiliği

²⁸ *Vakit*, 26 Mayıs 1932, 2; *Milliyet*, 25 Mayıs 1932, 1,4; *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1932, 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1932, 4; *Son Posta*, 25 Mayıs 193, 1.

²⁹ *Milliyet*, 25 Mayıs 1932, 1,4; *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1932, 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1932, 4; *Akşam*, 25 Mayıs 1932, 2.

³⁰ *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1932, 1; *Milliyet*, 26 Mayıs 1932, 4; *Vakit*, 26 Mayıs, 1932, 1.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

maslahatgüzarı ile elçilik memurları, İtalyan hükümeti erkânı ve Dışişleri Bakanlığı yüksek memurları hazır bulunmuşlardır.³¹

Türk heyetinin Roma istasyonunda Mussolini tarafından karşılanması konusunda, seyahate katılanlardan bazılarının yazdıklarını hatırlatmak istiyoruz. Seyahate katılmış olan Falih Rifkı Atay, İsmet Paşa'nın Roma'da Mussolini tarafından karşılanması konusunda şunları yazmıştır:

*“İnönü, İtalya'ya giderken Atatürk, 'Sen Türkiye'nin Başvekilisin. Mussolini de resmen İtalya'nın başvekilidir. Arada hiçbir fark tanımayacaksınız' demişti. Yolda idik. İlk verilen programda Mussolini istasyona gelmiyordu. Türk heyeti eğer program değişmezse, yarı yoldan memlekete dönüleceğini protokolcülerine haber verdi. Trende bir telaştır gitti. Roma'ya vardığımız zaman İtalya Başvekili Mussolini sırtında jaketatayı ve başında silindir şapkası ile Türkiye Başvekilini bekliyordu.”*³²

Falih Rifkı Atay'ın yazdıklarından hareketle Güneri Cıvaoğlu da, kaleme aldığı bir yazıda bu olay hakkında şunları yazmıştır:

*“Devrin Başbakanı İsmet Paşa'nın, Türkiye'den bir resmi ziyaret için, İtalya'ya gidişi bağlamındadır. İnönü, vapurla Napoli'ye vardığında, 'Roma tren istasyonunda Mussolini'nin karşılamayabileceği' haberini alır. Roma'ya derhal şu tavrını iletir: 'İstasyonda, Mussolini tarafından karşılanmayacaksam, resmi geziyi burada iptal ediyorum, geri dönüyorum.' Mussolini, yelkenleri suya indirir. İnönü'yü, törenle, garda, şahsen karşılayacağını söyler.”*³³

Falih Rifkı Atay'ın ve ondan esinlenen Güneri Cıvaoğlu'nun ifadelerinin gerçeği yansıtmamaktadır. Daha seyahat gündeme geldiği andan itibaren Mussolini'nin, İsmet Paşa'nın seyahatini iade etmesini şart koşan bir devletin, karşılama töreninde, muadil durumda olan başbakanın bulunmasını istemesi son derece doğaldır. İsmet Paşa'nın mihmandarlığına memur edilen İtalyan Albayı Soletti'nin, Cumhuriyet gazetesi yazarına 22 Mayıs günü program hakkında yaptığı açıklamadaki şu sözleri önemlidir: “Çarşamba günü sabahleyin saat dokuzda Roma'da bulunacağız. Duçe, Başvekil Hazretleri'ni bizzat istikbal edecektir.”³⁴ Ayrıca, seyahat başlamadan önce İtalya Dışişleri Bakanlığı

³¹ *Milliyet*, 26 Mayıs 1932, 1,4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mayıs 1932, 1; *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1932, 1,4; *Vakit*, 26 Mayıs 1932, 1; *Akşam*, 26 Mayıs 1932, 1-2

³² Atay 1968, 550.

³³ Cıvaoğlu, *Milliyet*, 30 Eylül 1998.

³⁴ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1932, 4.

tarafından daha önceden hazırlanan seyahat programının 25 Mayıs Çarşamba gününde şunlar yazılmıştır: “Saat: 9,30. Roma’ya varış. Hükümet Başkanı Hazretleri misafirlerini istasyonda karşılayacaklar.”³⁵ Atay’ın ve ardından Güneri Cıvaoglu’nun yazdıkları, her Türkün göğsünü kabartacak türden ifadelerdir. Fakat bu yapılırken, tarihi gerçekleri göz ardı etmek, istemeden yanlış anlamalara yol açabilir. Bu olay; Atatürk ve arkadaşlarının bağımsızlığa verdikleri öneme bir örnek olarak gösterilmek istenmiş olsa bile, buna gerek olmadığına inanıyoruz. Çünkü tarihi gerçekleri yansıtan başka pek çok örnek varken kuşkulu bu örneğe sığınmak sağlıklı sonuç veremeyebilir.

Şüphesiz Atatürk Türkiye’si, uluslar arası siyasette ülkemizin haysiyetini koruma konusunda, her Türkün gururla hatırlayacağı davranışlar sergilemiştir. Belki de bu bağımsızlıkçı ve karşılıklılık ilkesinin en net şekilde uygulandığı devletlerde birisi de İtalya’dır. Fakat İsmet Paşa’nın İtalya seyahatinde yukarıdaki olay yaşanmadan, uluslar arası protokole son derece uygun olarak yapılmıştır.

Türk heyeti başkanı İsmet Paşa ve Tevfik Rüşti Bey, Roma’ya vardıkları gün kralların defnedildikleri Panteon’a, sonra da meçhul asker mezarına çelenk koymuşlardır. Bu esnada halk, hararetle alkışlamıştır. Meçhul askerin mezarında hükümet erkânı ve bir bombacı müfrezesi tarafından selâmlanmışlardır ve buraya da çelenk koymuşlardır.³⁶

İtalya Kralı Vittorio Emanuele III, 25 Mayıs günü İsmet Paşa ve Tevfik Rüşti Bey şerefine bir öğle yemeği vermiştir.³⁷ Kralın yemeğine; İsmet Paşa ve eşleri Tevfik Rüşti ve eşleri ile kızları, Parti genel Sekreteri Recep, Afyon Mebusu Ali, Roma Elçisi Vasıf, Siirt Mebusu ve Milliyet Başyazarı Mahmut Beyler hazır bulunmuşlardır. Ziyafete, kraliçe, veliaht ve prensler de katılmışlardır. Aynı gün ve saatlerde bu yemeğe katılmayan heyetin diğer üyeleri için de yemekler verilmiştir. Heyet üyelerinin bir kısmına Millet Meclisi Başkanı tarafından mükellef bir öğle ziyafeti verilmiştir. İtalya Hükümeti Basın Müdürü Golverelli de, İsmet Paşa’nın heyetindeki Türk gazetecilerin şerefine bir öğle yemeği vermiştir. Müsteşarlardan Alfieri ile Sergieri ve Millet Meclisi İkinci Başkanı Bodrero ve İtalyan gazetecileri ziyafette hazır bulunmuşlardır.³⁸

³⁵ *Visita in Italia S.E. İsmet Pascià Presidente del Consiglio della Repubblica Turca, (24-30 Maggio 1932), 5.*

³⁶ *Vakit, 26 Mayıs 1932, 1, Son Posta, 26 Mayıs 1932, 1,15.*

³⁷ İsmet Paşa, şereflerine verdiği yemekte, kendisi gibi iri yarı olmayan İtalya Kralı Vittorio Emanuele III’ü bulmakta zorluk çektiğini eşine gülererek anlatmıştı. Bilgehan 1998, 218.

³⁸ *Son Posta, 26 Mayıs 1932, 1,15; Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mayıs 1932, 1,3; Cumhuriyet, 26 Mayıs 1932, 1,4; Vakit, 27 Mayıs 1932, 4; Akşam, 26 Mayıs 1932, 2.*

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

İsmet Paşa, 25 Mayıs günü Mussolini ile de bir görüşme yapmıştır. Venedik Sarayı'nda Dışişleri Bakanı Grandi ile Tefvik Rüştü Bey'in de bulunduğu görüşme bir saat kadar sürmüştür. Daha sonra Mussolini de İsmet Paşa'yı kaldığı otelde ziyaret ederek uzun bir görüşme daha gerçekleştirmişlerdir. Görüşmede iki memleket arasındaki dostluk, uzlaşma ve adli çözüm anlaşmasının 5 sene için yenilenmesi kararlaştırılmış ve 5 sene müddetle uzatıldığına dair protokol imzalanmıştır. Bu protokol gereğince, muahede, süresi sona erdiğinde yeni itilaflara lüzum kalmaksızın aynı müddet için tekrar yenilenecektir.³⁹

İtalyan Stefani Ajansı bu görüşme hakkında 25 Mayıs günü şu bildiriği yayınlamıştır:

*“Bugün saat 17’de Hükümet Başkanı Hazretleri, Türk Başbakanı İsmet Paşa Hazretleri ve Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey’i Venedik Sarayı’nda kabul etti. Yaklaşık bir saat süren ve Dışişleri Bakanı Saygı değer Grandi’nin de hazır bulunduğu görüşme gayet samimi geçti. İki ülke arasında imzalanmış olan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Çözüm Antlaşması’nın yeni bir beş yıl daha uzatılması hakkındaki protokol imzalandı. Aynı protokolle, antlaşmanın, süresi tamamlandığında yeniden imzalanmadan aynı süreyle uzatılacağı da tespit edildi. Antlaşmanın altında İtalya adına Hükümet Başkanı Hazretleri ve dışişleri bakanının, Türkiye adına da Hükümet Başkanı Hazretleri ile Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey’in imzaları bulunmaktadır.”*⁴⁰

İsmet Paşa ve Tefvik Rüştü Bey’in İtalya seyahati dünya kamuoyu tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Bütün İtalyan gazeteleri, Türk temsilcilere “Hoş geldiniz” diyerek, hararetle selamlamış ve İsmet Paşa ile Tefvik Rüştü Bey’in fotoğraflarını ve özgeçmişlerini yayınlamışlardır. Gazeteler bundan başka, iki ülke arasındaki dostane ilişkileri belirterek, genç Türkiye Cumhuriyeti tarafından sarf olunan gayretleri ve iki ülkenin işbirliği imkânlarına dikkat çekmişlerdir.⁴¹

Türk basınında olumlu değerlendirmelerin yapıldığını tahmin etmek güç değildir. Bunlardan vereceğimiz birkaç örnek de, Türk heyetinin ilk gününü anlamamıza yardımcı olacaktır. Milliyet gazetesinin başyazarı İtalya’dan

³⁹ Akşam, 26 Mayıs 1932, 1-2; Cumhuriyet, 26 Mayıs 1932, 1; Milliyet, 26 Mayıs 1932, 1; Vakit, 27 Mayıs 1932, 4; Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mayıs 1932, 1.

⁴⁰ Opera Omnia di Benito Mussolini XXV 1962, 302.

⁴¹ Vakit, 26 Mayıs 1932, 1-2; Son Posta, 26 Mayıs 1932, 15; Milliyet, 26 Mayıs 1932, 6.

gönderdiği ilk mektubunda, İsmet Paşa'nın Roma'da karşılanması hakkında sunları yazmıştır:

*"Faşist İtalya'dan İlk Mektup. Bugün Roma'ya geldik. İsmet Paşa ve Türk heyeti Brindizi ve Bari'den Roma'ya kadar; Mussolini'nin treni ile gelmişlerdir. Başvekilimiz Roma garında Mussolini, Grandi, Roma valisi bazı bakanlar ve birçok resmi kişi ve generaller tarafından karşılandı. Mussolini, Paşa'nın elini samimiyetle sıktıktan sonra dedi ki: 'On senedir Lausanne'dan beri görüşmedik. Fakat artık burada uzun uzadıya görüşmek mümkün olacak. Sizi Roma'da görmekten çok memnun oldum.'*⁴²

Vakit gazetesi başyazarı Mehmet Asım'ın ilk güne ait izlenimleri özetle şu şekildeydi: İsmet Paşa ile maiyeti Roma'ya vardığı zaman en yüksek ricalden meydana gelen karşılama heyetinin başında bizzat Mussolini hazır bulunuyordu. Türkiye başvekilini en evvel istasyonda selamlayan ve büyük bir nezaketle elini sıkkan da kendisi oldu. Dost bir hükümet reisi sıfatıyla Roma'ya giden İsmet Paşa'nın doğrudan doğruya bizzat bu memleketin başvekili tarafından istasyonda karşılanmış ve selamlanmış olması pek tabii ve basit bir hâdise gibi görülebilir. Fakat bu hâdisenin şimdiye kadar Faşist İtalya tarihinde ilk defa vâki olan bir şey olduğu düşünülürse, sadece bu karşılama tarzının bile Türk-İtalyan dostluğu noktasından kıymetli bir mânâsı bulunduğu anlaşılır.

Bununla beraber ilave edeyim ki, Mussolini'nin Türk heyetine karşı daha ilk temasta gösterdiği nezaket eseri bundan ibaret de değildir. Çünkü, Başvekil Paşa ile Tefvik Rüştü Bey ve hanımefendiler arabalarına binip Grand Hotel'e hareket ettikten sonra istasyondan ayrılmamış, maiyeti heyetine dâhil olan ve yol arkadaşlarının en sonuncusu arabaya bininceye kadar orada ayakta beklemiştir.⁴³

V- İsmet Paşa'nın Roma'daki Temasları

İsmet Paşa ve heyeti 26 Mayıs günü Roma'da bazı incelemelerde bulunmuştur. Ziraat makineleri sergisini ve kimsesiz çocuklar kurumunu ziyaret etmişlerdir.⁴⁴ Roma'da at yarışlarını da izleyen Paşa, İtalyan gazetecilere verdiği demeçte; 1922'den beri tanıdığı Mussolini hakkında takdir edici sözler söylemiştir.⁴⁵ 26 Mayıs akşamı Mussolini tarafından İsmet Paşa şerefine bir ziyafet verilmiştir.

⁴² Siirt Mebusu Mahmut, *Milliyet*, 29 Mayıs 1932, 1.

⁴³ Mehmet Asım, *Vakit*, 3 Haziran 1932, 1-2.

⁴⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1932, 3; *Akşam*, 27 Mayıs 1932, 1; *Vakit*, 27 Mayıs 1932, 4; *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1932, 4; *Son Posta*, 27 Mayıs 1932, 11.

⁴⁵ *Vakit*, 27 Mayıs 1932, 1; *Milliyet*, 27 Mayıs 1932, 6.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

Yemekte bir konuşma yapan İtalya Başbakanı Benito Mussolini şunları söylemiştir:

“İtalya hükümeti ve İtalyan milleti adına gerek zât-ı devletlerine ve gerek Türkiye Cumhuriyeti Hâriciye Vekiline çok samimi bir surette ‘Hoş geldiniz’ demekle bahtıyırım. Sizin Roma’da bulunmanız yalnız memleketinizin memleketimize karşı beslemekte olduğu muhabbet ve teveccüh hislerini yüksek sesle bir kere daha teyit etmeme değil aynı zamanda Gazi Mustafa Kemal Hazretleri’nin sevk ve idaresi altında yeni ve müreffeh bir hayata kavuşmuş olan genç Türk devletinin doğmasına ve yavaş yavaş gelişmesini Faşist Hükümetin ne kadar büyük bir itimat ile takip etmiş olduğunu beyan ve ilan etmeme vesile vermiştir. İki memleketin hissiyatı arasındaki münasebet, iki hükümetin iki milleti birbirine daha ziyade yakınlaştırmak, iktisadi münasebetlerini geliştirmek ve direktiflerini uzlaştırmak suretiyle onlara, bilhassa Doğu Akdeniz’de sulh ve sükun teminatı bahşetmek vaadindeki faaliyetlerini kuvvetlendirmekten başka bir netice vermezdi. Siyaset sahasındaki dostane işbirliğimize hâkim olmuş daimi karşılıklı anlaşma zihniyeti ve bu çalışma sayesinde elde etmiş olduğumuz mesut neticeler bizi bu yolda sebat etmeye sevk etmektedir. Bu sebepten dolayı dün Türk-İtalyan dostluk hakemlik antlaşmasını bazı değişikliklerle 5 sene daha uzatan protokole imzamızı koyduk. Bu antlaşma bilhassa Doğu Akdeniz’de siyasi vaziyetin istikrarını temin edecek başlıca etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir. Meydana getirmeye muvaffak olduğumuz dostluk havası aramızdaki hususi meseleleri halletmemize müsaade etmişti. Kara suları meselesiyle Kastelleriso ‘Meis’ adası civarındaki mücavir adacıklarla ilgili müzakereler bunun birer delilidir. Bu dostluk havası aynı zamanda Avrupa’nın sulh ve sükuna kavuşmasını teminini hedefleyen çalışmaları da kolaylaştırmıştır. İşte bu iman ve hissiyat ile Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekilinin şerefine kadehimi kaldırıyor ve Türk milletinin refah ve istikbaline ait en samimi ve hararetle temennilerimi beyan ediyorum.”⁴⁶

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa da cevabî konuşmasında şunları söylemiştir:

⁴⁶ *Milliyet*, 28 Mayıs 1932, 1,4; *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1932, 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Mayıs 1932, 1,3; *Vakit*, 28 Mayıs 1932, 4; *Akşam*, 28 Mayıs 1932, 1-2; *Atatürk’ün Millî Dış Politikası 1981*, 211, Belge: 28. Mussolini’nin konuşmasının özeti: *Son Posta*, 27 Mayıs 1932, 11.

“Resmîyet ve samimiyetin birbirine karıştığı bu hararetli ve samimi muhitte söz alırken memleketine Türk milletine ve onun Büyük Reisine karşı gösterilmiş olan hissiyâta hararetle teşekkürü de içine alan kelimeler olması tabiidir. İtalya'nın güzel ve eski başkentinde bize “hoş geldiniz” demek için bulmuş olduğumuz iltifatlı kelimelerden dolayı gerek kendi namıma ve gerek Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ve sair arkadaşlarım nâmına teşekkür ederim. Bu seyahati icraya teşebbüs ederken dost ve misafirperver bir memlekete gitmekte olduğumuza kesinlikle kâni bulunuyorduk.

İtalyan milleti ile İtalya hükümeti ve faşist memurları tarafından yapılan hararetli karşılama karşısında bu his daha ziyade kuvvetlenmiştir. Bizi saran ve bize eşlik eden bütün bu umumi ve teveccüh tezahüratı memleketlerimizin karşılıklı münasebetlerinin dayanmakta olduğu şuurlu ve etraflıca düşünmenin mahsulü dostluk hissinden uzak olduğundan dolayı fevkalade kuvvetlidir. Memleketinizin coğrafi vaziyetlerine gayet iyi bir surette intibak etmekte olan samimi ve etkili işbirliğimiz daha şimdiden iftihar etmekte haklı olduğumuz neticeleri vermiştir. Olayların haklı olarak göstermiş olduğu bu siyaset vadisine sebat etmek suretindeki müşterek arzumuz şu an için bir istikrar ve gelecek için bir itimat etkenidir. Her iki tarafın meydana getirmiş olduğu dostluklara katılmış olan Türk-İtalyan dostluğu ve Türkiye ve İtalya'nın büyük memleketlerle olan dostane münasebetlerini güçlendirmesine mâni teşkil etmemiş bilakis bu münasebetlerin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Bu dostluk yalnız barışı hedeflemiş olduğundan, Türk ve İtalyan milletlerinin ve rejimlerinin karşılıklı olarak beslemekte oldukları itimada dayanmakta bulunduğundan her iki taraf da bundan faydalanmıştır. Karşılıklı anlaşma ve uzlaşma siyasetimizin anlaşılmuş olmasının neticesi yalnız deniz hudutlarımızın kesin olarak tespiti gibi iki memleket arasında muallak bir halde bulunan meselelerin çözümlenmesi olmamış belki İtalya ve Türkiye'nin mesul idarecilerine uluslararası toplantılarda umumi refahı hedefleyen bu gibi gayeleri takip eden tezleri müdafaa etmek ve diğer taraftan Avrupa'da ve bilhassa Akdeniz'in doğu havzasına sulh siyasetini gerçekleştirmek imkan ve müsaadesini bahş eylemiştir. Roma'yı ziyaretim iki memleket arasında mevcut olan dostluk ve uzlaşma bağlarının sağlamlığını bir kere daha müşahade ve takdir etmeme vesile vermiştir.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

Bu seyahat Faşist İtalya'nın bir kaç ay sonra onuncu yıl dönümü kutlanacak olan bir rejimi dikkat değer bir ileri görüşlülük ve isabetle keşif ve kuran büyük reisin akılcı ve sağduyulu idaresi altında mazhar olmuş olduğu ilerlemeleri görüp takdir etmeme müsaade bahş olunmuştur.

Başvekil Hazretleri,

Bu sözlerimi bitirmeden evvel dün yapmış olduğumuz için derin manâsı üzerinde biran durmak isterim. Sizin de söylediğiniz gibi 4 sene evvel Roma'da akt edilmiş olan Türkiye ve İtalya Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması ile Türk-İtalyan hukuki antlaşmasının müddetini uzatan bir protokol imzalamış. Bu alelade bir merasimden ibaret değildir. Bu protokolün imzası benim nazarımda Türkiye ile İtalya'nın karşılıklı menfaatlerini tamamıyla anlamış olduklarının ve kanaatle sadakatle, takip etmeleri kendileri için bir vazife olan bu samimi dostluk siyasetinin tabii olarak devam etmekte bulunduğunun parlak bir delilidir. Dostluğumuzun Avrupa'nın güney doğusundaki diğer devletler için de mesut bir misal teşkil etmiş olduğunu ve gerek memleketimizin ve memleketimin bu devletlerle benzer antlaşmalar imzalamış olduğunu ve bu antlaşmaların karşılıklı menfaatlerine aynı derecede hizmet ettiğini ve dünyanın bu kısmında dostlukların güçlendirilmesi ve sulhun temini bâbında kıymetli birer zaman teşkil etmekte olduğunu sükut ile geçiştiremem. Avrupa'da sulhun temininden ibaret olan büyük gayeye gerek İtalyan milletinin ve gerek Türk milletinin çok büyük bir kıymet vermekte olduğunu görmekte bahtiyarım.

İşte bu derin sevinç hissi ile İtalya Kralı ve Kraliçesinin sıhhatine ve zat-ı devletinizle faşist hükümetinin saadetine kadehimi kaldırıyor İtalyan devletinin refahına ve Türk İtalyan dostluğunun şerefine içiyorum.”⁴⁷

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1932, 4; *Milliyet*, 28 Mayıs 1932, 1,4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Mayıs 1932, 1,3; *Vakit*, 28 Mayıs 1932, 4; *Akşam*, 28 Mayıs 1932, 1-2; *Atatürk'ün Milli Dış Politikası 1981*, 212-213, Belge: 28. İsmet Paşa'nın konuşmasını veren kaynak şöyle bir yanlış ifade kullanmıştır: “İsmet Paşa Hazretleri'nin Roma'yı ziyaretlerinde 15/10/1931 tarihinde İtalyan Başvekil Müsyü Mussolini cenaplarının nutkuna cevaben söyledikleri nutuk.” *İsmet Paşanın Siyasî ve İçtimâî Nutukları, 1920-1933*, 1933, 406-409. Mussolini'nin verdiği yemeğe katılan Mevhibe Hanım'ın anlattıklarını kaleme alan torunu Gülsün Bilgehan, şunların anlatıldığını not etmiştir: “Mussolini, İsmet Paşa şerefine bir Akşam yemeği verdi. Konuk başbakanın eşini yanına oturtmuştu. Toparlak yüzlü, patlak gözlü, şişman bir adamdı ve çok iyi ev sahipliği

İsmet Paşa ve heyeti 27 Mayıs günü Roma'da bazı inceleme ve ziyaretlerde bulunmuştur. İlk olarak, Teonte bataklıkların kurutulması işleminde hazır bulundular. Yapılan açıklamaları dikkatle dinledi.⁴⁸ Ardından Piemonte annelik ve çocukluk enstitüsünü de ziyaret eden⁴⁹ Türkiye Başvekili için öğleden sonra büyük bir uçak merasimi yapıldı. İsmet Paşa, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ile refakatlerindeki Türk heyeti, şereflerine Litonya karargâhında yapılan “*Kanatgünü*” töreninde hazır bulunmuşlardır. İsmet Paşa merasimi, Mussolini ile beraber Kral'ın tribünlerinden seyretmişlerdir. Hava manevralarına 600 uçak katılmıştır. Muhtelif hava muharebelerinden sonra özel olarak inşa edilmiş olan Citta di Litonya kasabası bombalarla tahrip edilmiştir. 30 uçak da, ilgiyle izlenip çokça alkışlanan akrobatik uçuşlar yapmıştır.⁵⁰

Aynı gün Sovyet Rusya'nın Roma Büyükelçisi M. Kurely ve eşi tarafından İsmet Paşa ile Tevfik Rüştü Bey ve eşleri şerefine bir öğle ziyafeti verilmiştir.⁵¹ 27 Mayıs gecesi İsmet Paşa, Türkiye Büyükelçiliği'nde Mussolini şerefine bir ziyafet verdi⁵²

28 Mayıs günü Mussolini ile İsmet Paşa, Venedik Sarayı'nda bir görüşme daha yapmışlardır. Samimi bir havada ve dostluk ortamında geçen görüşme bir saat devam etmiştir. Görüşmenin ardından yapılan Mussolini'nin kabul törenine; Recep Bey, Vasım ve Ali Beylerle Mahmut, Ruşen Eşref, Mehmet Asım, Reşit Galip, Falih Rıfkı, Saffet, Yakup Kadri, Yunus Nâdi Beylerle müderris Neşet Ömer Bey katılmışlardır. Bu görüşmeden sonra Türk heyeti şerefine bu kez Âyan Meclisi'nde bir kabul töreni yapılmıştır. Bakanlardan Grandi ile Siriani, Müsteşar Fani, Aloisi, iki bakanların maiyetleri erkânı ve birçok âyan azâları kabulde hazır bulunmuşlardır. Meclisin toplantı salonu ile diğer salonları ziyaret edildiği sırada, ayan meclisi başkanı misafirlerine refakat etmiştir. Resmikabulü müteakip bir kuşluk ziyafeti verilmiştir. İsmet Paşa ile

yapıyordu. Mavi saten bir elbise giymiş, omuzlarına aynı renk noktalı bir tül atmış Mevhibe ile nazik bir şekilde ilgilendi. Genç kadın yarım Fransızcasıyla İtalyan başbakanının sorduğu soruları cevaplamaya çalışıyordu. Ziyafetin sonunda yemek kartlarının üzerine hatıra imzaları atılmaya başlandı. Mevhibe, kendisininkini Mussolini'ye uzattı. O da gülerken kartın alt tarafına sonraları daha da meşhur olacak imzasını attı.” Bilgehan 1998, 218.

⁴⁸ *Vakit*, 28 Mayıs 1932, 1; *Akşam*, 28 Mayıs 1932, 1-2.

⁴⁹ *Akşam*, 28 Mayıs 1932, 1-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Mayıs 1932, 3.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1932, 1; *Milliyet*, 28 Mayıs 1932, 1; *Vakit*, 29 Mayıs 1932, 2; *Son Posta*, 28 Mayıs 1932, 3; *Akşam*, 28 Mayıs 1932, 1-2.

⁵¹ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1932, 1; *Son Posta*, 30 Mayıs 1932, 3; *Vakit*, 30 Mayıs 1932, 5; *Akşam*, 30 Mayıs 1932, 1-2.

⁵² *Milliyet*, 29 Mayıs 1932, 6; *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1932, 1; *Vakit*, 29 Mayıs 1932, 2; *Son Posta*, 28 Mayıs 1932, 3.

Tevfik Rüştü Bey, ayan sarayından ayrılırken reis Federzoni'ye'ye gösterilen hararetili ve samimi hüsnü kabulden dolayı teşekkür ettiler.⁵³

Başbakan Mussolini, 28 Mayıs günü, Roma'ya gelen Türk gazetecilerini kabul ederek, Türk inkılâbı ve dünya siyaseti hakkında şunları söylemiştir:

“Türk inkılâbı, tarihin kaydettiği en büyük inkılâplardan biridir. Türkiye'ye karşı gösterdiğimiz dostlukta sebat ve ısrar ediyoruz ve edeceğiz. İki memleket arasındaki dostluğun nasıl geliştiğini göreceksiniz. Bu samimidir; bir faşist sözüdür. Dünya buhranından kurtuluş yolu; tamirat borçlarının lağvedilmesinde, bugün geçerli olan bazı antlaşmalardaki haksızlık ve adaletsizliklerin giderilmesinde, altın ve üretim işlerinin düzenlenmesindedir. Tarih, milletler arası mevcut engelleri kaldırmak suretiyle ilerlemiştir.

Bugün milletler arasında gümrük duvarları dikmek siyaseti, tarihin aksine bir istikamettir. Gümrük duvarları milletleri birbirinden ayırır.”⁵⁴

28 Mayıs günü İsmet Paşa, Aloisi ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı olduğu halde Roma'nın bazı kışlarını gezmiştir. Paşa, Harbiye Nâzırı General Gazzera ve yüksek rütbeli generaller tarafından karşılanmıştır. Süvari, topçu ve piyadelerin tâlimlerini seyretmiştir. İtalyan jandarma teşkilatı olan Carabinierilerin kışlasını da ziyaret etmiştir.⁵⁵ Aynı gün İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Fani ve Aloisi ile birlikte gittiği Roma'daki Uluslararası Ziraat Enstitüsü Başkanı, âyandan De Michels tarafından karşılanmış ve “hoş geldiniz” denilmiştir. Aynı gece enstitüsü başkanı De Michelis ve eşi, Türk heyeti şerefine bir akşam ziyafeti vermişlerdir. Ayan Başkanı Federzoni, Dışişleri Bakanı Grandi, Maliye Bakanı Mesconi, Dışişleri Müsteşarı Fani, Ankara Büyükelçisi Aloisi, Saray Bakanı Kont Mattioli Pasqualini İsviçre, Litvanya elçileri ile Enstitü İkinci Başkanı Dopormarki Guglielmi di Vulci, İtalya Güzel Sanatlar Akademisi üyelerinden Pietro Canonica, Prof. Brizi ve enstitüsünün diğer yüksek memurları bu ziyafette hazır bulunmuşlardır.⁵⁶

⁵³ *Milliyet*, 30 Mayıs 1932, 1,5; *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Mayıs 1932, 3.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1932, 1; *Son Posta*, 30 Mayıs 1932, 3, *Vakit*, 30 Mayıs 1932, 5; *Akşam*, 30 Mayıs 1932, 1-2.

⁵⁵ *Vakit*, 29 Mayıs 1932, 2; *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1932, 1; *Milliyet*, 29 Mayıs 1932, 6.

⁵⁶ *Akşam*, 29 Mayıs 1932, 1-2; *Milliyet*, 30 Mayıs 1932, 1,5, *Son Posta*, 29 Mayıs 1932, 3; *Vakit*, 30 Mayıs 1932, 5.

28 Mayıs gününün önemli faaliyetlerinden birisi de, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Bey'in, akşam bakanlardan Italiani'nin refakatinde Lictour Sarayı'nda Faşist Partisi Genel Sekreteri Strace'yi ziyaret etmesidir.⁵⁷

Türk heyetinin Roma'dan ayrıldığı tarih olan 29 Mayıs günü de İsmet Paşa bazı incelemelerde bulunmuştur. Paşa beraberinde Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Fani ile İtalya'nın Ankara elçisi olduğu halde gönüllü milislere ait olan "Mussolini" kışlasını ziyaret etmiştir. Türk heyeti burada milis lejyonlarına kumanda eden General Ragioni tarafından karşılanmıştır. İsmet Paşa kıtaları teftiş etmiş, jimnastik, hücum ve eskrim tâlimlerini izlemiştir. Bunun ardından milis birlikleri Paşa'nın önünde bir geçit resmi yapmıştır. İsmet Paşa buradan, beraberinde Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ile Fani bulunduğu halde Farnese Sarayı'ndaki Beden Eğitimi Akademisini ziyaret etmiştir. Öğrencilerin eğitim ve geçit resminde hazır bulunmuştur. Türkiye Başvekili, kendilerine bu ziyarette refakat etmiş olan Beden Eğitimi Müsteşarı Ricci'ye görmüş oldukları kuvvet ve inzibat manzarasına hayran kaldıklarını bildirmiştir.

İtalya Başbakanı Mussolini tarafından Roma civarındaki Ostia'da İsmet Paşa ve Hariciye Vekili şerefine bir öğle ziyafeti verildi. Ziyafette Ostia Valisi de hazır bulunuyordu. Dönüşte Mussolini, İsmet Paşa'yı kendi otomobiline alarak oteline kadar getirmiştir. İki Başvekil otelin önünde ayrılırken orada bulunan bir kalabalık tarafından alkışlanmıştır.

Yemekten sonra Türkiye Başvekili ile Türk heyetinin üyeleri Mebusan Meclisi binası olan Montecitorio Sarayına gitmişler ve orada Meclis Başkanı Giuriati tarafından kabul edilmişlerdir. Dışişleri ve Milli Eğitim Bakanları ile Dışişleri, Maliye ve Ulaştırma Bakanlıkları Müsteşarları, Faşist Parti temsilcisi ve Türk heyetinin diğer üyeleri kabulde hazır bulundular. Türk heyeti beraberlerinde Baron Aloisi olduğu halde, Meclis Başkanı'nın rehberliğinde meclisin toplantı salonlarını gezmişlerdir. Misafirlere çay ikram edilmiştir. Çay içildikten sonra ayrılan misafirler, gösterilen ilgiye teşekkür etmişlerdir. Nihayet Roma Valisi Prens Boncompagne, İsmet Paşa ile Tevfik Rüştü Bey şerefine, Dışişleri Bakanı Grandi'nin de bulunduğu halde bir kabul töreni yapmıştır.⁵⁸

İsmet Paşa 29 Mayıs günü İtalyan basını kabul ederek İtalya'ya yaptığı seyahat hakkında şunları söylemiştir:

⁵⁷ *Milliyet*, 30 Mayıs 1932, 5; *Vakit*, 30 Mayıs 1932, 5; *Hizmet*, 30 Mayıs 1932, 9; *Anadolu*, 30 Mayıs 1932, 1.

⁵⁸ *Milliyet*, 30, 31 Mayıs 1932; *Cumhuriyet*, 30, 31 Mayıs 1932; *Vakit*, 30, 31 Mayıs 1932; *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1932, 1, 5.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

“Memleketinizde gördüğüm her şey benim için büyük bir ilgiye sebep olmuştur. Faşist rejimin sarf ettiği gayret ve faaliyeti görebildim. Yeni İtalya'nın idarecileri ile münasebete girdiğim ve bu husus bütün milletin faaliyetini sevk ve idare eden büyük şefi tanıdım. Burada gördüklerim dost bir memlekette görülmesi istenilen ve arzu edilen şeylerdir. İtalya'da gördüğüm her şey memleketin gelişmeye ve saadete doğru devamlı bir tarzda ve kudretle yürüdüğünü gösteriyor.

Fakat benim bilhassa dikkatimi çeken şey Faşist İtalya'da beynelmilel siyaset sahasında ne kadar açık kalplilikle konuşulmakta olduğudur. Türkiye de dış siyaset faslında açık konuşmasını sever. İşte bunun içindir ki, İtalya'da olduğu gibi biz aynı lisanla konuşulduğunu gördüğümüz vakit daha fazla itimatlı ve daha fazla kâni oluruz.

İtalya'nın bugün telaffuz ettiği dost sözünü ben, her gittiğim memlekette daima söylemişimdir. Bu tarz, siyasetin sadeliğini temin ve beynelmilel sahada kuvvetli bir vaziyet bahşeder. Bu görüş ve ifade tarzı, bizim İtalya'ya karşı olan dengeli ve samimi görüşümüzün icabıdır.

Seyahatimin en kıymetli neticesi, İtalya'nın Türkiye hakkında açık ve dürüst siyasetini müşahede etmek olmuştur. Buradaki sözlerimi aynen Türkiye'ye döndüğüm zaman da tekrar edeceğim. Seyahatim iki memleket arasında mevcut bulunan fikir itimadını takviyeye yardım etmiştir ve barışı göz önünde bulundurmaksızın, uzlaşmaksızın çalışmak ve yaşamak mümkün olmadığından bu karşılıklı anlaşma siyasetinin maksadı barışı kuvvetlendirmek ve bütün milletlere aynı misali vermektir.”

Paşa, görüşme sonunda, İtalya basınının Türkiye karşı gösterdiği dostluk ve iyi niyetten dolayı teşekkür etmiştir.⁵⁹

İtalya'nın resmi ajansı Sefani de, 29 Mayıs günü yayınladığı aşağıdaki resmi bildiri ile iki ülke liderleri arasında yapılan görüşmeleri ve sonuçlarını açıklamıştır:

“Türk başvekiliyle hariciye vekili Roma'da buldukları 5 gün zarfında İtalya hükümet reisi ve hâriciye nâzırı ile birlikte uzun mülâkatlar yapmışlardır.

⁵⁹ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1932, 1; Vakit, 30 Mayıs 1932, 1,5; Milliyet, 30 Mayıs 1932, 1,5; Akşam, 30 Mayıs 1932, 2.

Hususi bir samimiyet zihniyetiyle yapılan bu görüşmelerin konusunu, çözümleri hali hazırda mevzu bahis olan uluslararası muhtelif siyasi, iktisadi ve İtalya ile Türkiye'yi doğrudan doğruya alâkadar eden diğer meselelerin tetkiki teşkil etmiş ve bu mühim maddeler üzerinde Türkiye ile İtalya hükümetlerinin bakış açılarındaki beraberliği teyit eylemiştir. Her iki memleket temsilcileri, karşılıklı anlaşma ve dostluk esasları üzerine kurulmuş bulunan Türkiye ve İtalya'nın siyasî yaklaşımlarının, Doğu Akdeniz'de barışçı istikrar için çok faydalı işbirliği gerçekleştirmişlerdir.

Her iki memleket yöneticileri ortak bir başarıyla bu yaklaşımlara devam etmeye ve bilhassa Yakın Doğu'da müşterek menfaatlerin geliştirilmesi ve korunması maksadıyla iki hükümet arasındaki dostane teması yoğunlaştırmayı kararlaştırmışlardır. Her iki hükümet temsilcileri, bundan sonra hassaten İtalyan-Türk ticaret mübadelelerini kolaylaştırmak ve daima daha fazla mali ve iktisadi bir işbirliği meydana getirmek için en müsait planları tetkik etmişlerdir.

Bu programı etraflı, seri ve pratik bir tarzda gerçekleştirmek üzere pek yakında bir Türk-İtalyan karma komisyonu teşkil edilecektir.”⁶⁰

VI-İsmet Paşa'nın Türkiye'ye Dönüşü

İsmet Paşa ve maiyeti 29 Mayıs gece saat 22.30'da Roma'dan Brindisi'ye hareket etmiştir. İstasyonda, Grandi, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Fani, komutanlar, Faşist Parti yöneticileri, milletvekilleri ve yüksek memurlar tarafından uğurlanmıştır. Brindisi'ye kadar Dışişleri Bakanlığı Müsteşarının özel kâatibi Kont Borelli heyete refakat etmiştir.⁶¹ İsmet Paşa, Brindisi'ye 30 Mayıs günü gelmiş; burada vali ve bütün hükümet erkânı tarafından karşılanmışlardır. Valinin şereflerine verdiği bir öğle ziyafetinde bulunduktan ve Kont Denticedi'nin misafiri olarak Torovigno Şatosunu ziyaretten sonra saat 20.30'da Pilsna vapuru ile İstanbul'a hareket etmişlerdir.

Halk; Türk heyetine gidişinde de, gelişinde olduğu gibi tezahürat ve sevgi gösterisinde bulunmuştur. Bu sevince katılan Balila Faşist çocuklar teşkilatı, İsmet Paşa'ya, Türk çocuklarına verilmek üzere 3 tane küçük filinta vermişlerdir. Paşa, bu hediyeyi çok takdir etmiş ve hediyeyi veren küçüklerin

⁶⁰ *Milliyet*, 30 Mayıs 1932; *Vakit*, 30 Mayıs 1932, 5; *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Mayıs 1932, 1; *Son Posta*, 30 Mayıs 1932, 11; *Akşam*, 30 Mayıs 1932, 1.

⁶¹ *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1932, 1; *Vakit*, 31 Mayıs 1932, 5; *Son Posta*, 30 Mayıs 1932, 1, 11; *Milliyet*, 31 Mayıs 1932, 1,6; *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1932, 1; *Akşam*, 30 Mayıs 1932, 1.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

bu hareketinden dolayı çok memnun olmuştur. Halkın “Yaşasın Türkiye!” sesleri arasında hareket edilmiştir. Paşa, halk ve hükümet tarafından gösterine ilgiye teşekkür etmiştir.⁶²

İsmet Paşa, gidişinde olduğu gibi dönüşünde de Pire'den geçerken 1 Haziran 1932 günü Yunan devlet adamlarıyla görüştü. İsmet Paşa ve Türk heyetinin İtalya'dan dönüşlerinde İstanbul'da görkemli bir şekilde karşılanmaları için vilayet, belediye ve parti yöneticileri hazırlık yaptılar. İstanbul Vali Yardımcısı Ali Rıza, Parti İdare Heyeti Başkanı Cevdet Kerim (İncedayı) Beylerin ve kolordu komutanlığından bir askerin katılımıyla bir heyet kuruldu. Paşanın karşılanması için bir program hazırlayan bu heyet, programı 1 Haziran günü yayınladı.

Program şöyle idi:

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Muhittin Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa, Başsavcı Kenan, Üniversite Rektörü Muammer Raşit Beyler, fakülte dekanları ve genel sekreterleri, Tekeller Genel Müdürleri, İstanbul Basın Derneği Başkanı, Baro ve Ticaret Odası temsilcileri, Karma Mübadele Komisyonu Türk Heyeti Başkanı Şevki Bey, Deniz İşletmeleri, Liman Şirketi Müdürü Zeki, Ajans Müdürü Muvaffak, saat 14.00'te Sakarya motoru ile Deniz İşletmeleri rıhtımından hareket edeceklerdir. Bu heyete dâhil sivil şahıslar jaketatay ve silindir giyeceklerdir. Bu heyet, Paşa'yı Yeşilköy önlerinde karşılayacaktır. Vali ve Belediye Başkanı İstanbullular adına İsmet Paşa'ya “hoş geldiniz” diyecektir. Ayrıca halk ve muhtelif cemiyetler tarafından vapur ve motorlar ile Haydar Paşa açıklarında istikbal merasimi yapılacaktır. İsmet Paşa ve diğer zevat vapurdan motorla Haydar Paşa'ya geçecekler ve trenle Ankara'ya hareket edeceklerdir.

İstanbul'da bu hazırlıklar yapılırken, İsmet Paşa, İstanbul'a girmek üzereyken Pilsna vapurunda Anadolu Ajansı muhabirine İtalya seyahati hakkında şu açıklamayı yaptı:

“Doğu Akdeniz'de büyük komşumuz dost İtalya'dan memnuniyet hisleri ile dönüyoruz. Bu ziyaretimiz senelerden beri iki memleket arasındaki dostane münasebetlerin en samimi şekilde gösterilmesine iyi bir vesile olmuştur. Ben ve arkadaşlarım Türkiye'nin İtalya'ya karşı samimi dostluk hislerini açık yürekle izah ettik. Faşist İtalya'dan ve onun yüksek reisinden memleket ve milletimize karşı aynı açık yürekli ve samimi hislerle mukabele gördük. Kıymetli muhabbet tezahürlerine muhatap olduk.

⁶² *Vakit*, 1 Haziran 1932, 2; *Milliyet*, 1 Haziran 1932, 1; *Son Posta*, 31 Mayıs 1932, 1.

Gördüğümüz muamelenin konuksever ve nazikâne olması bizi fevkalade memnun etmiştir. Vatandaşlarım huzurunda teşekkürlerimi tekrar etmek benim için bir vazifedir.

Faşist İtalya çok çalışıyor. Muvaffakiyet her yerde derhal göze çarpar. Mussolini Hazretlerinin yüksek kıymet ve muvaffakiyeti her türlü takdir ölçüsünden üstündür. Milli Reisimiz Gazi Hazretlerine Faşist İtalya'da beslenen hayranlık hisleri ve yüksek hükümet reisinin bu vadiye gösterdiği asil duygular bizi çok duygulandırmış ve bahtiyar etmiştir.

İtalya ile aramızda 3 yüz milyon liralık bir borçlanmanın esasları kararlaştırılmıştır. Bu borçlanmanın bir kısmından aynen nakit olarak, bir kısmından İtalya'ya borçlarımızın ödenmesi için ve bir kısmından da İtalya'ya yapacağımız siparişler için istifade olunacaktır. Tesislerimizi kurmak ve iktisadi bünyemizi tesis etmek için bu muamele çok faydalı yeni bir imkân ve etkindir.

Bilirsiniz ki, iki memleket arasında muallâka bulunan esaslı bir mesele kalmamıştır. Bu ziyaretimizde Hariciye Vekili arkadaşım her günkü işlere ait hususları da İtalya'nın çok kıymetli Hariciye Nâzırı Grandi Hazretleri ile görüşüp anlaşmak için fırsat bulmuştur.

İtalya ile emniyet ve samimiyete dayalı ciddi bir dostluk siyasetinden memleketimiz faydalanmıştır ve olacaktır. Uluslar arası barış ülküsünün bu siyaset sayesinde istifadesi ise açıktır.”⁶³

Galata rıhtımında törenle karşılanan ve geceyi İstanbul'da Perapalas Otelinde geçiren Başvekil İsmet Paşa ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey 3 Haziran günü Ankara'ya hareket etmişlerdir. İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey Ankara'ya 4 Haziran sabah saat 10.00'da gelmişlerdir. İstasyonda Gazi, bakanlar, elçiler ve askeri ve mülki erkân tarafından karşılandılar. Paşa vagondan inerken binlerce halk tarafından alkışlandı. Önce Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa ile samimi bir şekilde sohbetten sonra karşılamaya gelenlere ayrı ayrı iltifat ederek selam müfrezesini teftiş etmiş ve istasyondan çıkmıştır. İstasyondan beraber ayrılan Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa Çankaya Köşkü'ne gittiler. İsmet Paşa, Gazi ile 2 saat görüşerek İtalya seyahati hakkında bilgi vermiştir.⁶⁴

⁶³ *Vakit*, 3 Haziran 1932, 1,4; *Milliyet*, 3 Haziran 1932, 6; *Son Posta*, 3 Haziran 1932, 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1932, 1.

⁶⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Haziran 1932, 5; *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1932, 1,4; *Milliyet*, 5 Haziran 1932, 1; *Son Posta*, 5 Haziran 1932, 2; *Akşam*, 5 Haziran 1932, 1.

Başvekil İsmet Paşa'nın İtalya Seyahati

İtalya Büyükelçiliği Müsteşarı Koch, İstanbul-Ankara yolculuğunu İsmet Paşa ile birlikte yapmış ve bunu Dışişleri Bakanlığına 6 Haziran 1932'de gönderdiği telgrafla anlatmıştır. Son 4 yılda Türkiye Başbakanı ile çeşitli kereler görüşme fırsatı bulduğunu belirten Koch, Paşa'yı hiç, İtalyan meslektaşları ile yaptığı görüşmelerden söz ederken olduğu kadar tatminkâr ve mutlu görmediğini ifade etmiştir. İtalyan diplomat, Paşa'nın bilhassa Duce'nin Ostia'dan kaldığı Grand Hotel'e kadar kendisine eşlik etmesinden duyduğu memnuniyeti uzun uzun anlattığını bildirmiştir.

Seyahatin kısa özetinin; İsmet Paşa için unutulmaz anılar bıraktığında dair izlenimlerle dolu olarak anlatan Koch, İsmet Paşa'nın Faşist İtalyan rejiminin en şahane eserlerinden birisinin gençlik örgütlenmesi olduğunu söylediğini yazmıştır. Yazısını sonunda İsmet Paşa'nın Ankara'da karşılanmasına da yer veren Koch, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın ilk defa olarak Başvekilini istasyonda karşıladığına dikkat çekmiş, diplomatların yanı sıra halkın da kalabalık bir şekilde İsmet Paşa'yı karşıladığı dile getirilmiştir.⁶⁵

Cumhuriyet Halk Partisi grubu Afyon milletvekili Ali Bey başkanlığında 7 Haziran 1932 günü toplanmıştır. Toplantıda söz alan İsmet Paşa, Roma seyahati hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Türk-İtalyan ilişkileri ve mali anlaşması ile İtalya'nın açtığı 300 Milyon Lirelik kredinin esaslarını anlatmıştır.⁶⁶

VII-Seyahatin Yankıları

Türkiye Başvekilisi İsmet İnönü'nün yaptığı İtalya seyahati, yapıldığı dönemde her iki ülkede de olumlu yankılar yaratmıştır. Bunu kamuoyunda görmek mümkün olduğu gibi, diplomatik belgelerden de takip etmek mümkündür. İtalya Dışişleri Bakanı Dino Grandi, Moskova Büyükelçiliği'ne; 31 Mayıs 1932 günü gönderdiği telgrafta, İsmet Paşa'nın Roma seyahatini değerlendirmiştir. Büyükelçilerinden, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Litvinoff'a özel olarak, İsmet Paşa ve Tefik Rüştü Bey'in Roma'ya yaptıkları seyahatin çok samimi geçtiğini, sempati topladığını ve kendisi üzerinde de çok iyi izlenimler bıraktığını iletmesini rica etmiştir. Seyahatte bütün uluslararası sorunların ele alındığını dile getiren İtalyan bakan, Türkiye-İtalya ilişkilerinin son derece samimi bir zeminde gelişmekte olduğunu da eklemiştir.⁶⁷

Dünya basınının seyahat hakkındaki yayınları İsmet Paşa yurda döndükten sonra da devam etmiştir. Çeşitli ülkelerin gazetelerinden vereceğimiz

⁶⁵ ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta, 4-1. Koch'tan Dışişleri Bakanlığı'na, 6 Haziran 1932.

⁶⁶ *Yakit*, 8 Haziran 1932, 1; *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1932, 1; *Milliyet*, 8 Haziran 1932, 1.

⁶⁷ ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta: 4-1.

örnekler, sadece Türkiye-İtalya ilişkileri hakkında değil, Avrupa siyaseti hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır.

İtalya'nın Londra Büyükelçiliği'nden bakanlığa 31 Mayıs 1932 günü gönderilen telgrafa göre İngiliz gazeteleri de İsmet Paşa'nın İtalya seyahatini yakından takip etmişlerdir. Gazetelere göre Türkiye Başvekili'nin Roma seyahatinin ilk sonuçları siyasi değil ekonomiktir. İngiliz gazetelerine göre gezide, beklendiğinin aksine siyasi sonuçlar ikinci sırada yer almıştır. Diğer gazetelerin yorumlarını destekleyen *Times* gazetesi, 25 Mayıs'ta Roma'dan aldığı bir mektubu yayınlamıştır. Bu mektupta; bu geziyle İtalya ile Türkiye arasındaki önemli sorunlar olmadığı için özel bir anlam yüklemeye gerek yoktur. Gazeteye göre, görüşmelerin öncelikli konusu ticari sorunların çözümlenerek bir ticaret antlaşmasının imzalanmasıdır.⁶⁸

27 Mayıs tarihli *Bayerische Kurier* ve *Münchener Neuste Nachrichten* gazeteleri, 26 Mayıs'ta Roma'dan aldıkları mektupları yayımlayarak İsmet Paşa ve Türk heyetinin Roma seyahati hakkında çeşitli haberlere yer vermişlerdir. 31 Mayıs 1932 tarihli İskoç *Glasgow Herald* gazetesinde de İsmet Paşa'nın İtalya seyahati hakkında bir haber yer almıştır. Türkiye'nin, zengin tarımsal kaynaklara sahip Anadolu'yu İtalyan mühendislerinin yardımıyla geliştirebileceğini ileri süren gazete, "Yeni Türkiye'nin İsmet Paşa heyetiyle yeni İtalya'ya ülkeyi yeniden keşfetme ve kırsal alanı canlandırmak için fırsatlar verebileceğini göstermekte olduğunu"⁶⁹ yazmıştır.

İsmet Paşa'nın geniş katılımlı İtalya gezisi hakkında Belçika gazeteleri uzun yazılar yayınlamıştır. Bu gazetelerden birisi olan *De Marés*'e göre Türkiye-İtalya yaklaşması bir "ittifaka" dönüşebilecek düzeye gelmiştir. Gazeteye göre İtalya'nın Türkiye ve Yunanistan'a yaklaşmasının sebeplerinden birisi de, bu ülkenin Doğu siyasetiyle ilgilidir. Gazeteye göre; her ne kadar Trablusgarb'ın işgali ve On İki Ada'nın kaybı Türkiye ve Korfı olayı ile Yunanistan bakımından İtalya ile geçmişten gelen olumsuzluklar bulunmaktaysa da, üç ülke işbirliğini geliştirmek kararındadırlar. *De Marés*'e göre Türkiye, Faşist İtalya ve Komünist Rusya arasında gidip gelmektedir.⁷⁰

Romanya gazetelerinden *Cuvantul*'da, 2 Haziran tarihli sayısında Türkiye Başbakanı'nın Roma gezisini ele alan bir yazı yayımlandı. T. Solacolu tarafından yazılan makalede "Türkiye-İtalya ilişkileri hakkında konuşmak demek, İtalya'nın Doğu Akdeniz havzasına nüfuz etmesinden konuşmak

⁶⁸ ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta, 4-1.

⁶⁹ ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta: 4-1.

⁷⁰ ASDMAE-AP, 1931-1945, Busta, 4-1. İtalya'nın Brüksel Büyükelçiliği'nden Roma'ya gönderilen 30 Mayıs 1932 tarihli telgraf.

demektir" diyen Romen yazar, Roma'daki görüşmelerde ekonomik ve ticari konuların da ele alındığını ilave etmiştir. Solacolu, Mussolini'nin İsmet Paşa'ya istasyonda karşılaşmasının geziye verilen önemi göstermesi bakımından unutulmaması gerektiğinin altını çizmiştir.⁷¹

Yugoslav gazeteleri de yayınladıkları makalelerle İsmet Paşa'nın seyahatinden sonra Türkiye-İtalya ilişkilerinin kazandığı yeni boyuta dikkat çekmişlerdir. Zagreb'te yayınlanan *Novosti* gazetesi, "Roma'da sadece Türk-İtalyan münasebetleri değil, Doğu Akdeniz'de Rusya, İtalya ve Türkiye'nin ortak hareketleri mevzu bahis oldu" şeklinde yazmıştır. *Novosti*, "Küçük İtilafa ve merkezi Avrupa'da Fransız nüfuzuna aleyhtar Balkan devletlerinin Ankara etrafında toplandıklarını"⁷² ileri sürmüştür.

Kahire'de yayınlanan *El-Ahram* gazetesinin 6 Haziran 1932 tarihli sayısında, "Roma'da Türkiye ve İtalya Arasında Müzakereler" başlıklı makale yayınlanmıştır.

İsmet Paşa ve Türk bakanların Roma ziyareti esnasında gördükleri kabulün iki ülke arasındaki dostluğun yeni bir delili olduğu yazılmıştır. Faşizmin iktidara geldiği ilk yıllarda Türkiye'de endişe meydana geldiğini çünkü İtalyan basınında sürekli olarak İtalya'nın Türkiye'yi istila etmek istediğine dair yazılar çıktığını hatırlatan *El-Ahram*, bu durumun 1928'de Milano'da Mussolini ile Tefik Rüştü Bey'in görüşmesine kadar devam ettiğini yazmıştır. Bu görüşmeyle Türkiye ile İtalya arasında işbirliğinin başladığı ve bunun sonucu olarak iki ülke arasında bir dostluk antlaşmasının imzalandığı anlatılmıştır. Bu dostluğun İtalya bakımından ürettiği malları pazarlaması bakımından önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.⁷³

Sonuç

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti "Barış"ı temel bir siyasi tercih olarak belirlemiştir. Atatürk ve arkadaşları barışı, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak için komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye önem vermişlerdir. Dostluk, saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşmaları imzalamayı da bunu sağlamanın yolu olarak görmüşlerdir. Ülkeler arasındaki ilişkileri pekiştirmek için karşılıklı seyahatler yapılmıştır.

Belgelerden anlaşıldığına göre, İsmet Paşa'nın İtalya'ya resmi bir seyahat yapması ilk olarak Türk tarafınca dile getirilmiş; İtalya tarafınca da uygun bulduktan sonra resmi teklif yapılmıştır. Ankara Hükümeti bu teklifi

⁷¹ *ASDMAE-AP*, 1931-1945, Busta, 4-1. İtalya'nın Bükreş Temsilciliğinden Roma'ya Dışişleri Bakanlığı'na; 2 Haziran 1932.

⁷² *Akşam*, 31 Mayıs 1932, 1.

⁷³ *ASDMAE-AP*, 1931-1945, Busta, 4-1.

kabul ederken, karşılıklılık ilkesi gereğince, Mussolini'nin de bu ziyareti iade etmek amacıyla Ankara'ya gelmesini şart koşmuştur. İtalya tarafının kabul etmesinden sonra, uzun sayılabilecek bir hazırlık dönemi yaşanmıştır. Seyahat programının en ince ayrıntısına kadar karşılıklı anlayış ve iş birliğiyle tespit edilmesi, bu geziye sadece Türkiye'nin değil, İtalya'nın da büyük önem verdiği göstermiştir.

İki savaş arası dönemde Türkiye ile İtalya arasında yapılan en üst düzeydeki bu ziyaret; sadece iki devlet arasındaki ilişkileri daha da geliştirmek amacıyla dönük olarak yapılmamıştır. Akdeniz barışına katkıda bulunmayı da amaçlayan ziyaretten Türkiye ve İtalya'nın özel beklentileri de olmuştur. Türkiye bakımından temel beklenti, ana tehdit olarak görülen bir ülke ile dostane ilişkiler kurmak, geliştirmek ve köklü bir hale getirmektir. Böylece sınır güvenliği de sağlanmış olacağından, Türkiye çevresinde gerçek anlamda bir güvenlik ağı meydana getirilmiş olacaktı. Öte yandan, İtalya'nın dostluğunu kazanmak Türkiye bakımından, sadece Doğu Akdeniz barışını sağlamayacak, aynı zamanda Balkanlardan gelebilecek bir İtalyan saldırısı ihtimali de ortadan kaldırılmış olacaktı. İtalya'dan alınacak krediyle, Türkiye, 1929 dünya krizinin yaralarını sarmak istemiştir. Ne var ki, seyahatte alınması için anlaşılan 300 Milyon Lire'lik borç, çeşitli teknik nedenlerden dolayı alınamamıştır. İtalya bakımından ise, Orta Doğu'da nüfuz elde etme ve İngiltere ve Fransa ile uluslar arası bir rekabette avantaj sağlamak için Türkiye çok uygun coğrafi pozisyondaydı. Tehdit ve şantajla Türkiye'yi sindiremeyeceğini anlayan İtalya, bu ülkenin dostluğunu kazanmanın kendi menfaatlerine daha uygun olduğu sonucuna vardı.

Gerçekleştirildiği dönemde Türk ve İtalyan kamuoylarının yanı sıra dünyada da ilgiyle takip edilen seyahatin iki ülke ilişkilerinde kalıcı bir dostluğa dönüşmemesinin sebebi, İtalya'nın yayılmacı siyasetten vaz geçmemesidir. Bu ziyaretten sonra, uluslar arası politikalarda meydana gelen olayları algılayış, tavır ve yorumlayış bakımından aynı değerlendirmeleri yapmayan Türkiye ile İtalya ilişkileri yine güvensizlik ortamına dönmüştür. Çok değil, seyahatten sadece 2 yıl sonra Mussolini'nin yaptığı bir konuşmada İtalya'nın menfaatlerinin Doğu'da olduğunu söylemesi Türkiye'de yeni bir heyecan dalgası yaratmış ve tepkiyle karşılanmıştır. İsmet Paşa'nın gezisinin getirdiği olumlu havanın yerine eski kuşku ve güvensizlik dönemine dönülmüş olması, iki ülke arasındaki ilişkilerin kalıcı bir dostluğa dönüştürülmesi için İtalya'nın sağduyulu davranmasını beklemek gerekmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

a. Arşivler

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri (İtalya Dışişleri Bakanlığı, Roma)

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi.

b. Gazeteler

Akşam, 22,23,24,25,26,27,28,29,30,31 Mayıs 1932; 5 Haziran 1932.

Anadolu, 25 Eylül 1931; 4 Teşrin-i sani 1931; 30 Mayıs 1932.

Cumhuriyet, 30 Haziran 1926, 23,24,25,26,27,28,29,30,31, Mayıs 1932; 3,5,8 Haziran 1932.

Hâkimiyet-i Milliye, 30 Haziran 1926; 5 Nisan 1928; 4 Haziran 1928; 26, 27, 28,30,31 Mayıs 1932; 5 Haziran 1932.

Hizmet, 30 Mayıs 1932.

İkdam, 30 Haziran 1926; 9 Kânun-ı sâni 1927.

Milliyet, 3 Haziran 1928; 31 Teşrin-i evvel 1931; 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 Mayıs 1932; 1, 3, 5, 8 Haziran 1932.

Son Posta, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 Mayıs 1932; 5 Haziran 1932.

Tanin, 5 Haziran 1924.

Vakit, 30 Haziran 1926; 13 Nisan 1928; 3 Haziran 1928; 31 Teşrin-i evvel 1931; 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30 Mayıs 1932; 3, 8 Haziran 1932.

Yeni Gün, 21 Eylül 1931.

c. Kitap ve Makaleler

Akşin 1991 Aptülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara, TTK Yayını.

Atatürk'ün Millî Dış Politikası 1981

Atatürk'ün Millî Dış Politikası, C.II, (1923-1938), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını.

Atay 1968 Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul.

Bilgehan 1998 Gülsün Bilgehan, *Mevhibe*, (4.Basım), Ankara, Bilgi Yayını.

Cıvaoğlu 1998 Güneri Cıvaoğlu, "Roma'dan alarm!", *Milliyet*, 30 Eylül.

Çelebi 2002 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

İsmet Paşanın Siyasî ve İçtimâî Nutukları 1933

İsmet Paşanın Siyasî ve İçtimâî Nutukları, 1920-1933, Ankara, Başvekalet Matbaası.

Mevlüt Çelebi

- Mehmet Âsım 1932, Mehmet Âsım, “İsmet Paşa’nın Roma Seyahati”, *Vakit*, 22 Mayıs.
- Mehmet Âsım 1932 Mehmet Âsım “İtalya Seyahati İntibalarından 5: Mussolini ile İlk Temas”, *Vakit*, 3 Haziran 1932.
- Opera Omnia di Benito Mussolini* 1962
Opera Omnia di Benito Mussolini XXV, (24 Marzo 1931-7 Giugno 1933), (a cura di Edoardo e Duilio Susmel), La Fenice, Firenze.
- Rainero 1983 Romain Rainero, “Kemal Atatürk Devrimin İtalya’daki Yankıları”, *Atatürk’ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları*, (2-6 Kasım 1981), Uluslararası Sempozyum, Ankara, TTK Yayını, 121-129.
- Siirt Mebusu Mahmut 1932
“İtalya’ya Giderken”, *Milliyet*, 22 Mayıs.
- Siirt Mebusu Mahmut 1932
“İtalya’da Umumi ve Heyecanlı Bir Faaliyet Var”, *Milliyet*, 29 Mayıs.
- Soysal 1983 İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları*, C. I, (1920-1945), Ankara, TTK Yayını.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası* 1929
Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, Devre:3, İçtima:2, C.7, Ankara, TBMM Matbaası.
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl*
Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934), Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Visita in Italia S.E. İsmet Pascià Presidente del Consiglio della Repubblica Turca*, (24-30 Maggio 1932), 1932
Visita in Italia S.E. İsmet Pascià Presidente del Consiglio della Repubblica Turca, (24-30 Maggio 1932), Ministero degli Affari Esteri, Roma, 1932.

Mevlüt Çelebi